

Négyszázötven év a magyar művelődés szolgálatában

A debreceni Alföldi Nyomda jubileumi kiadványai

Mindenki, aki könyvtáros, illetve újabban informatikus könyvtáros szakon szerzett egyetemi vagy főiskolai oklevelet, tanulhatta – és egyébként is művelődés-történeti közhely –, hogy hazánkban a legrégebbi folyamatosan működő nyomda debreceni. Az üzem 2011-ben ünnepelte fennállásának négyszázötvenedik évfordulóját; a kronológiai véletlen folytán a helybeliek ekkor, több hónapig elnyúló rendezvénysorozaton emlékeztek meg a városi jog elnyerésének 650. évfordulójáról is. Az Alföldi Nyomda Zrt. vezetése a jubileum méltó előkészítésére már az előző évben munkabizottságot hívott össze a Polgármesteri Hivatal, a Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, az érintett közgyűjtemények képviselőinek és egy-két további szakembernek a részvételével; a szakértői testület irányítására Cs. Tóth Jánost, a megyei könyvtár akkori igazgatóját kérte fel. A közreműködők köre ennél jóval szélesebb volt, a debreceni művészek, a helyi és a fővárosi, sőt a kolozsvári kutatók is kedvezően válaszoltak a hívó szóra. Különösen sokat segített Monok István, a kora újkori magyar könyv- és könyvtártörténet kiváló művelője.

A nyomda az első itteni könyv kibocsátásának hónapjára (1561. pünkösdi hava), azaz május 16-ikára időzítette a reprezentatív ünnepséget, az ehhez szorosan kapcsolódó emlékkiállítás megnyitását és az elmúlt évszázadok értékeiből szemelgető tudományos felolvasó ülést. Stílszerűen *négy kiadvány* is tisztelgett az elődök nem mindennapi teljesítménye előtt.

Elsőként, mintegy „ízelítőül” Zentai Csilla, az üzem egyik vezető munkatársa állított össze egy kis, alig húsz oldalnyi füzetet *Nyomdatörténeti kistükör* (borítócíme: *A 450 éves Alföldi Nyomda*) címmel. A nemrég elhunyt remek tárgyfotós, Hapák József néhány reprodukciójával vázlatos történeti kronológiát tár az érdeklődő olvasó elé. Rövid bevezetője kiemeli, hogy a debreceni officina a magyarországi reformáció szülötte, és sokáig – a város tulajdonában is – a kálvinista (református) egyház szellemiségét közvetítette. Az államosítás (1948) után is megmaradt a magyar nemzeti művelődés műhelyének. Közben igyekezett lépést tartani a technikai korszerűsítéssel; ma az ország talán legjelentősebb könyvgyára. Mindezt megerősítik a kiváló, felsorakoztatott eseményadatok. Egyebek között itt jelent meg a magyar reformáció kiemelkedő alakjának, Melius Juhász Péternek több mint harminc munkája, Werbőczy István *Hármaskönyvének* magyar fordítása, II. Rákóczi Ferenc híres *Manifestuma*, a maga nemében úttörő, Fazekas Mihály által szerkesztett *Debreceni Kalendárium*, 1849-ben *A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata*. 1949-ben vette fel mai nevét, és az Alföldi Nyomda az 1980-as évek közepén már évente 44 millió könyvpéldányt állított elő. 1997–1998-ban pri-

vatizálták, nem sokkal később az árbevétel csaknem negyede külföldi értékesítésből származott. A múlt és a jelen elválaszthatatlan egységét jelzi, hogy 2006-ban a vállalat saját telkén, a bejáráshoz közel felállította az alapító, Huszár Gál szobrát (ennek fényképe látható Zentai Csilla könyvecskéje borítólapján).

Gondolatilag mintha a faktográfiai adattárra rímelve a „*Nem pusztán üzletképpen tartatott*” című kiállítás-vezető (a borítón az alcím csaknem ugyanaz: *450 éves a Debreceni Nyomda*). A mintegy száz tárgyat (egészen pontosan százhármát) bemutató kiállítást Gáborjáni Szabó Botond, a Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár és a Debreceni Református Kollégium Múzeumának igazgatója rendezte, ő írta a forgatókönyvet, valamint igen nagy hozzáértéssel és érzelmi telítettséggel a katalógus kísérő szövegét. A látványos karcsú kötethez a színes fotókat szintén Hapák József, továbbá Lukács Tihamér készítette. Gáborjáni Szabó Botond részben a szakirodalom, részben a bemutatott anyag (könyvek, kötetablák, újságok, folyóiratok, színlapok, számlák, kéziratok, grafikonok) alapján állapítja meg a műhely, később üzem és a cívisváros szerves kapcsolatát; hangsúlyozza a református egyház és a nyomda szoros összefonódását, egymásra utaltságát (bibliafordítások, prédikációk, ima- és énekeskönyvek, kegyességi irodalom stb.); tényekkel alátámasztva ír a tipográfiának és a debreceni tipográfusoknak a magyar tudomány, irodalom, érdekében, fejlesztésében kifejtett erőfeszítéseiről, a magyar nyelvű oktatás, tankönyvirodalom meghonosításában, előmozdításában játszott szerepéről; a külföldi szerzők (főleg a görög-római klasszikusok, a holland és svájci protestáns teológusok és mások) itthoni elterjesztéséről; a szélesebb tömegekhez is eljutó itteni kalendáriumok ismeretterjesztő funkciójáról. Kiemelt helyet kaptak a debreceni könyvkötőművészet remekei, főként a festett hártya- vagy pergamen- és a gyöngyhímzéses kötések. Tárgyilagosan szól a XIX–XX. század fejleményeiről, amikor az officina kiadói tevékenysége fokozatosan háttérbe szorult; leginkább ezzel magyarázható, hogy a tárlókban alig-alig láthatók dokumentumok az államosítás utáni évtizedekről.

Kivételes könyvészeti érték, a könyvgyűjtők és könyvtárak számára kellemes meglepetés, remek ajándék az első, teljes egészében Debrecenben készült nyomdatermék egyetlen, bár hiányos példányának – amelyet a kolozsvári Lucian Blaga Központi Egyetemi Könyvtár Különleges Gyűjteménye őriz – hasonmás kiadása. (Noha a kolofonból nem derül ki, más forrásból tudható, hogy a könyv megszerzése elsősorban Monok István közbenjárásának köszönhető.) A kis alakú, enyhén torzó voltában is közel háromszáz oldalt számláló tomus az ekkor még fiatal püspök, Melius (korabeli írásmóddal: Melios) Péter egyik, több részben elmondott prédikációja (betűhív címmel): *A Szent Pal apastal levelenec mellyet a' colossabelienec irt predicacio szerent valo magyarázattya*. Örvendetes ötlet, hogy az Alföldi Nyomda újból közzétette a mű 1937-es budapesti kiadását is; ezt Révész Imre debreceni egyetemi tanár (majd református püspök, aztán neves történész-akadémikus) látta el bevezető tanulmánnyal (*Méliusz igehirdetéséről*). Révész professzor olvasata lényegesen megkönnyíti az eredeti, nehezen silabizálható szöveg értelmezését. E kötethez, tulajdonképpen a közös tasakban elhelyezett fakszimiléhez is Bölcskei Gusztáv, a Tiszántúli Református Egyházkerület mostani püspöke, vagyis Méliusz Juhász Péter mai utódja írt méltató ajánlást.

Az évfordulós kiadványok negyedik darabja az ünnepi napon megtartott konferencia előadásait tartalmazza, *Jubileumi könyv- és nyomdatörténeti szimpózium legrégebbi folyamatosan működő nyomdánkról* címmel. (A tanulmánykötetnek megint csak eltérő a borítócíme: *Nyomdatörténeti szimpózium*.) Zentai Csilla ezúttal a szerkesztői teendőket vállalta. A szervezésben jelentékeny szerepe volt az immár harmadszor említett Monok Istvánnak (mint az egri Eszterházy Károly Főiskola Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszéke vezetőjének és az Országos Széchényi Könyvtár volt főigazgatójának), aki bevezetőjében foglalta össze igen szellemes eszmefuttatással, miért tekinti fontosnak az ilyen és ehhez hasonló alkalmakat (*Szubjektív gondolatok az Alföldi Nyomda évfordulójára*). Úgy véli, a megemlékezés, a tudományos számvetés a nyomda, a város, az egyház számára a túlélés, az önismeret, vagyis a jövő megkerülhetetlen záloga. A történészek, irodalomtörténészek, könyvtárosok, levéltárosok (érettebb és fiatalabb kutatók) tanulmányai (az előadások) hol az apróbb részletekre, hol a nagyobb összefüggésekre világítanak rá, és mindenképpen – hogy a szerző szavait idézzük – „pozitív üzenet”-et hordoznak.

A szóban forgó tanácskozáson az ún. tárgydő sorrendjében haladva nyolc referátumot hallhattak a jelenlévők. Bánfi Szilvia *A debreceni nyomdászat kezdetei a betűtípus-kutatás tükrében* címmel értekezett Huszár Gál életútjáról, valamint a többi tizenhatodik századi debreceni tipográfusról (Török Mihály, Raphael Hoffhalter, Komlós András) és jelkészletükről. Bitskey István akadémikus és D. Szabó Ágnes közös munkája az 1596 és 1619 között tevékenykedő *Rheda Pál könyvkiadói programja* címmel az egyházi–vallási, az iskolai, továbbá az alkalmi (köztük a kalendáriumok) és a világi tárgyú nyomtatványait elemzi és sorolja „a magyar nyomdászat történetének rangos hagyományai” közé. Csorba Dávid némileg eltérő, mostanság előtérbe kerülő megközelítést alkalmaz, részben újragondolva elődei meglátásait *Az 1661–1705 közötti debreceni nyomdászat eszmétörténeti képe* című dolgozatában. A statisztikai adatokban sem szűkölködő fejtegetés talán legdöntőbb következtetése, hogy a tipográfia a háborúk viharai közepette is töretlenül működött és „nagyon gazdag debreceni, jórészt magyar nyelvű irodalmat teremtett.” Válságos, sőt még válságosabb periódust tárgyal Varga Bernadett is: „*Typographiánk szép vala, de az is mindenestől elbomla...*” *Debrecenben használt könyvdiszek a 18. század első éveiben*. Megpróbálja felvázolni a nyomda Rákóczi-szabadságharc alatti és utáni sorsát, sorra veszi, bemutatja az 1701 és 1703 között használt címlapkereteket, címereket, nyomdászjelvényeket, iniciálékat és záródíszeket. Egy nem teljesen ismeretlen epizód, a cívisvárosi nyomdászat szatmári békét követő újraindulásának eddig még feltáratlan körülményeit tisztázza V. Ecsedy Judit *A késmárki nyomda Debrecenben?* címmel, és a számtalan szempontot mérlegelő dolgozata végén a felvetett kérdésre „határozott igennel” felel. Időben nagyot ugrik előre Oláh Róbert, aki az officina reformkori, közelebbről az 1840-es évekbeli állapotát idézi fel, kiegészítve az alcímben megnevezett akkori faktor (műhelyvezető) 1844 őszén kelt beadványának közlésével: „... vajha a *Superintendentziában csak itt nyomtatott iskolai könyvek taníttatnának*”. Tóth Endre kérvénye az *Egyházkerületi Közgyűléshez*. A polgári fejlődés velejárójaként megszorodtak a helybeli nyomdák, ám ezeknek csupán csekély hányada lehetett a városi üzem igazi konkurense. Ölveti Gábor *Debreceni nyomdák a 20. század első felében* címmel a kisebb és nagyobb, hosszabb és rövidebb életű vál-

lalkozásokról fest sok-sok adatot felvonultató helyzetképet. Érdemi előmunkálatok és alig-alig hozzáférhető források híján igencsak bátor kísérlet Szendrei Ákos szükségszerűen vázlatos áttekintése: *Az államosítástól a privatizációig. Az Alföldi Nyomda története – 1949–1998*. Neki is van egy előremutató, módszertani tanulságai miatt szó szerint idézendő megállapítása: az adott korszak megismertetésével „láthatjuk, hogy egy gyár történetének tárgyalása [...] alkalmas a történelem kisléptékű, mélyfúrászerű vizsgálatára, a nagy összefüggéseken belül az apró mozaikdarabok elemzésére.”

Jó szívvel rögzíthetjük: az Alföldi Nyomda Zrt. jubileumi kiadványai méltó folytatásai a korábbi szintéziseknek, Csűrös Ferenc több mint száz esztendővel ezelőtt megjelent munkájának (*A debreceni városi nyomda története*, 1911), Benda Kálmán és Irinyi Károly félévszázaddal később napvilágot látott értekezésének (*A négy száz éves debreceni nyomda*, 1961), akárcsak a *Nyomdatörténeti és nyomdászélelmód-kutatási tanulmányok* (1986) címmel közreadott, szintén évfordulós összeállításnak. Örömmel jelenthetjük ki azt is, hogy folytatva nemes, a magyar könyvkultúra, a nemzeti művelődés ügyét szolgáló hagyományait, az üzem mindmáig számottevő lokális szellemi műhely. Nem szójáték, hanem valós tény: itt működik a könyvkiadással is foglalkozó Méliusz Műhely (ez gondozta a recenzált köteteket is). A részvénytársaság jelenlegi vezérigazgatója, György Géza híven követi az államosítás utáni elődei, Székely János és Benkő István példáját, és a mindenkor anyagi lehetőségek függvényében készséggel áldoz a város kulturális örökségének ápolására, olykor a helyi szerzők alkotásainak közzétételére. Mi, könyv- könyvtárbarátok, könyvtárosok szeretnénk hinni, hogy így lesz ez a közelebbi és a távolabbi jövőben is.

Zentai Csilla: Nyomdatörténeti kistükör. [A 450 éves Alföldi Nyomda] [fotó: Hapák József]. – Debrecen, Alföldi Nyomda Zrt., [2011]. – 19,[1] p.

„Nem pusztán üzletképpen tartatot” : 450 éves a Debreceni Nyomda : [Vezető a debreceni Kölcsey Központ Bényi Árpád Termében 2011. május 16.–2011. június 4. között megtekinthető nyomdatörténeti kiállításához] [rendezte, a forgatókönyvet és a vezetőt írta: Gáborjáni Szabó Botond] ; [fotó: Hapák József, Lukács Tihamér]. Debrecen, Alföldi Nyomda Zrt. Méliusz Műhelye, 2011. – 61,[16] p.

Méliusz Péter: A Szent Pál apastal levelenec mellyet a' colossabelieknek irt predicacio szerent valo magyarazattya. – [Hasonmás kiad.] – [Debrecen], [Alföldi Nyomda Zrt. Méliusz Műhelye], [2011]. – [296] p.

A Szent Pál apastal levelének mellyet a colossabelieknek irt predicacio szerent valo magyarazatja / Meliusz Juhász Péter ; [bev.] Révész Imre. – [Reprint kiad.] – [Debrecen], [Alföldi Nyomda Zrt. Méliusz Műhelye], [2011]. – 221 p.

Jubileumi könyv- és nyomdatörténeti szimpózium legrégebbi folyamatosan működő nyomdánkról. [Nyomdatörténeti szimpózium] : Tanulmánykötet [szerk. Zentai Csilla]. – Debrecen, Alföldi Nyomda Zrt. Méliusz Műhelye, 2011. – 171,[1] p.

Bényei Miklós